

AYGÜN MUSAYEVA

*Beynəlxalq münasibətlər və iqtisadiyyat
fakültəsinin əməkdaşı
aygunmusayeva@gmail.com***QARA DƏNİZ REGIONU TÜRKİYƏ-RUSIYA MÜNASIBƏTLƏRİNDƏ**

Açar söz: Rusiya, Türkiyə, Qara dənizdə əməkdaşlıq təşkilatı, Avro-Atlantik münasibətlər, enerji təhlükəsizliyi.

Ключевое слово: Россия, Турция, Организация по Сотрудничеству в Черном море, Евроатлантические отношения, Энергетическая безопасность.

Key words: Russia, Turkey, Black Sea Economic Cooperation Organization, Euro-Atlantic relations, energy security.

Qara dəniz tarix boyu böyük güclərin maraqlarının toqquşduğu və bir çox dövlətlər üçün həyati rol oynayan məkan olmuşdur. Qara dəniz regionu Rusiya və Ukrayna kimi şimal ölkələrini cənubla, Mərkəzi Asiya və Qafqazı isə Avropa ilə birləşdirən mühüm körpüdür. Belə ki, regionun Balkanları, Qafqazı, Orta Asiyanı və eləcə də Orta Şərqi kimi mühim bölgələri birləşdirməsi onun geosiyasi və geostrateji əhəmiyyətini açıq şəkildə göstərir. Tarixi inkişafın müxtəlif mərhələlərində Osmanlı və Rusiya imperiyaları, Türkiyə və SSRİ, hazırda isə Türkiyə və Rusiya arasında qüvvələr balansı zaman-zaman dəyişsə də, bu iki ölkə üçün regionun əhəmiyyəti dəyişməz olaraq qalır.

Soyuq müharibənin sonuna qədər Qara dəniz daha çox region dövlətlərinin nüfuz dairəsinə daxil idisə, soyuq müharibənin bitməsi, yeni müstəqil dövlətlərin meydana gəlməsi və yeni dünya düzəninə yaranması ilə Qara dəniz beynəlxalq güclərin maraq dairələrinə daxil oldu. Lakin, heç şübhəsiz Qara dəniz regionunun ən əsas gücləri Türkiyə və Rusiyadır.

QARA DƏNİZ REGIONUNDA TÜRKİYƏ-RUSIYA ƏMƏKDAŞLIĞI.

Qara dəniz həm Türkiyə, həm də Rusiya üçün geopolitik əhəmiyyəti baxımından həmişə önəmli bölgə olmuşdur. Rusiya üçün Qara dəniz isti sulara enmək və dünyaya açılmaq üçün pəncərə və eyni zamanda təhlükəsizlik baxımından mühüm açar rolunu oynayır. Belə ki, Rusiya üçün təhlükə ən əsası Qara dəniz vasitəsilə Aralıq dənizindən gələ biləcək təhlükə hesab edilir. Bu da öz növbəsində onun Qara dənizdə limanlarını möhkəmləndirmək, öz hərbi dəniz gücünü qüvvətləndirmək və s. tədbirlərdə özünü göstərir. Xüsusilə də, Qərbin regionda müdaxiləsi və təsiri, NATO-nun genişləndirilməsi, Rusiyadan yan keçməklə yeni enerji xətlərinin çəkilməsi kimi amillər Qara dənizin Rusiya üçün əhəmiyyətini daha da artırır. Rusiya kimi Türkiyənin də soyuq müharibədən sonra xarici siyasətində ən böyük dəyişikliklər Qara dəniz regionu ilə bağlı olmuşdur. Lakin, bununla bərabər, Türkiyənin ən uzun dəniz sərhəddi məhz Qara dənizdədir.

Soyuq müharibədən sonra, yeni sistem, regionda yeni yaranmış dövlətlər və bu kimi bir sıra dəyişikliklər Türkiyənin təhlükəsizliyinin, siyasi və iqtisadi inkişafının təmin olunması və eyni zamanda regional gücə çevrilmək üçün region dövlətləri ilə münasibətlərini daha da inkişaf etdirməsi zərurəti yaratdı. Yeni sistemdə Rusiya ilə münasibətlərin qurulması və inkişaf etdirilməsi Türkiyənin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi. Eyni zamanda, bu iki ölkəni Qara dənizlə bağlı tarixi, mədəni və iqtisadi amillər bir-birinə bağlayır. Bu da öz növbəsində münasibətlərin hərtərəfli inkişafına zəmin yaradır.

1990-cı illərdə Türkiyə və Rusiya münasibətlərində sadəcə iqtisadi sahədə əməkdaşlıqdan danışmaq mümkün idisə, son dövrlərdə iki ölkənin regional və beynəlxalq məsələlərdə əməkdaşlığı, enerji sahəsində atılan addımlar, hərbi məsələlərin uzlaşdırılması yönündə söyləri, hər ikisinin münasibətlərin hərtərəfli genişləndirilməsində və inkişafında kifayət qədər maraqlı olduğunu sübut edir.

Əlbəttə, bu münasibətlərin inkişafında bir sıra amillərin təsirini də qeyd etmək olar. Belə ki, yeni dünya nizamının yaranması ilə, xüsusilə də XXI əsrdə beynəlxalq münasibətlərin dinamikliyinin artması ilə Türkiyə və Rusiyanın xarici siyasətdə bir-birinə bənzər strategiyaları müəyyən etmələri iki ölkənin diplomatik, siyasi, hərbi və iqtisadi sahədə münasibətlərinin inkişafına səbəb olmuşdur. Bundan əlavə, hər iki dövlət yeni dünya nizamı ilə onların üzərlərinə düşən vəzifələr onları bir birlərinə yaxınlaşdıran digər bir amildir. Belə ki, Rusiya Sovet İttifaqının dağılmasıyla Qərbin ona sadəcə enerji mənbəyi kimi yanaşmasından, Türkiyə isə Qərb cəbhəsinə daxil olmağa izn verilmədiyi halda onun üçün sadəcə Yaxın və Orta Şərqə körpü rolunu oynamaqdan məmnun deyil. Odur ki, hər ikisinin ortaq səbəbləri onların mövcud vəziyyətdən öz məqsədləri üçün istifadə etməsinə gətirib çıxarmışdır.

HƏRBİ SAHƏDƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ.

Türkiyə və Rusiya arasında Qara dəniz regionunda hərbi sahədə əməkdaşlıq hər şeydən əvvəl regionda təhlükəsizliyin təmin olunmasında kollektiv tədbirlərin görülməsinə dayanmaqdadır. Hər iki ölkə arasında Qara dənizdə kollektiv təhlükəsizlik sisteminin qurulması ilə bağlı ortaq fikir və razılaşma mövcuddur. Bu əməkdaşlıq hər ikisi üçün istər daxili sabitliyi, istərsə də beynəlxalq arenada nüfuzu baxımından önəmlidir.

Həm Türkiyə, həm də Rusiya Bogazların idarə olunması haqqında Montre paktının tərəfdarıdır və digər güclərin hərbi donanmasının Qara dənizdə mövcudluğunun qəti şəkildə əleyhinədirlər. Əslində, Rusiyanın Qara dəniz bölgəsində maraqlarının Türkiyə ilə uyğun olmasının bir sıra səbəbləri var. SSRİ-nin dağılması ilə Qara dənizdə Rusiyanın sərhədləri və dolayısıyla hərbi gücü azaldı, Odessa və Sevastopol kimi hərbi bazalarını itirdi və bu bazalardan sadəcə müqavilə əsasında müəyyən məbləğ qarşılığında istifadə hüququna sahibdir. Bununla yanaşı, SSRİ-dən qalan mirasın bölüşdürülməsi zamanı hərbi donanmanın 18%-ni Ukraynaya çatdı. Eyni zamanda, iqtisadi problemlərlə əlaqədar olaraq hərbi gəmilərin mühüm bir qismini ixtisara salmağa məcbur oldu. Bütün bu səbəblər nəticəsində Rusiyanın öz həyati əhəmiyyətli maraqlarını və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Türkiyə kimi Qara dənizdə üstünlüyə malik olan dövlətlə münasibətlərini yaxşılaşdırmasına ehtiyac yaranmışdır. Xüsusilə də, 2008-ci ildə Rusiya-Gürcüstan müharibəsində Qara dənizə NATO qüvvələrinin daxil olması məsələsində Türkiyənin mövqeyi iki dövləti bir-birinə daha da yaxınlaşdırmışdır. Ümumiyyətlə, Türkiyə Rusiya münasibətlərinin inkişafı bütövlükdə Qara dəniz regionunda, xüsusilə də Qafqazda təhlükəsizliyin təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Odur ki, NATO-nun genişlənməsi məsələsi Rusiyada olduğu kimi Qara dəniz məsələsində Türkiyədə də narahatlıq doğurmuşdur. İlk növbədə Rumınyaya və Bolqarıstanın 2004-cü ildə NATO-ya üzv olması ilə Türkiyə regionda yeganə NATO-dövləti olmaq üstünlüyünü itirmiş oldu. Bu isə öz növbəsində Türkiyəni Qara dəniz regionunda təhlükəsizlik məsələsində Rusiya ilə daha sıx əməkdaşlıq etməyə sövq etdi.

Qara dənizdə region dövlətlərindən ibarət birgə dəniz qüvvələrinin yaradılması haqqında 1998-ci ildə Türkiyənin təklifi 2001-ci ildə Qara Dəniz Əməkdaşlığı fəaliyyət Qrupunun (BLACKSEAFOR) yaradılması ilə nəticələndi. Bu Rusiyanın NATO dövlətləri ilə birlikdə eyni məqsəd uğrunda iştirak etdiyi ilk təşəbbüsdür. BLACKSEAFOR sahil dövlətləri

arasında humanitar yardım, ətraf aləmi mühfizə, terrorizmlə, qaçaqmalçılıq, insan və silah alveri ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlığı nəzərdə tutan mühüm birlikdir. Bununla belə, Rusiya 2006-cı ildən etibarən Türkiyənin təşəbbüsü ilə təşkil olunmuş “Black Sea Harmony” təlimlərində fəal iştirak edir. “Black Sea Harmony” isə öz növbəsində NATO-nun Aralıq dənizində “Aktiv fəaliyyət” missiyasının bir qolu olaraq mövcuddur. Bununla Türkiyə Montre razılaşmasını pozmadan, eyni zamanda Rusiya ilə münasibətlərə xələl gətirmədən NATO-nun hərbi-dəniz təhlükəsizliyi strategiyasına əməl etməklə yanaşı, dolayısıyla Rusiya-NATO hərbi əməkdaşlığına da şərait yaratmışdır. Hər iki ölkə tərəfindən bu kimi uğurlu addımlar tarixən Qara dəniz regionunda rəqabət aparan Rusiya və Türkiyənin tarixi mübarizəsini əməkdaşlıq fəaliyyətinə çevirməsinə gətirib çıxardı.

Qara dənizdə təhlükəsizliyin təmin olunmasında Ukraynanın təsiri də böyükdür. Hətta 2010-cu ildə Qara dənizdə təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı Türkiyə, Rusiya və Ukrayna arasında Müdafiə birliyinin yaradılması ideyası meydana çıxmışdı. İdeyanın reallaşmamasına baxmayaraq hər zaman aktual olaraq qalır.

Qara dənizdə təhlükəsizliyin təmin olunması əlbəttə ki, öz növbəsində Yaxın və Orta Şərqdə və Qafqazda təhlükəsizliyin təmin olunması ilə əlaqəlidir. Odur ki, Qara dənizdə həyata keçirilən istənilən təhlükəsizlik tədbirləri digər regionlara da təsir göstərir. Hazırda Türkiyənin ərazisində NATO raketdən müdafiə sistemin quraşdırılması məsələsinin də Yaxın Şərqdə sabitliyin təmin olunmasına yönəlik bir addım olmaqla yanaşı Qara dənizdə təhlükəsizliyin təmin olunmasına da xidmət edəcəyi güman edilir. Maraqlısı odur ki, Türkiyə Rusiyanın hərbi sahədə əməkdaşlıq etdiyi ilk NATO üzvü dövlətdir. Bu məsələnin hər dəfə iki ölkə arasında narazılıqlara gətirib çıxaracağı qeyd edilsə də, hər iki tərəf onların fərqli qütblər olmasının əməkdaşlıqlarına xələl gətirmədiyini iddia edirlər.

SIYASİ SAHƏDƏ ƏMƏKDAŞLIQ

İki ölkə arasında siyasi sahədə münasibətlər sürətlə inkişaf edir. Əlbəttə, hər iki ölkənin maraqlarının toqquşduğu regionlar və məsələlər kifayət qədərdir. Lakin, bu onların əməkdaşlığına mane olmur. İsti siyasi münasibətlərin başlanğıcı kimi 2004-cü ildə iki ölkənin Xarici İşlər Nazirləri səviyyəsində keçirilmiş görüşdə siyasi-iqtisadi əməkdaşlıq, təhlükəsizlik və terrorizmlə mübarizə, dənizçilik, konsulluq, eləcə də regional məsələlər, problemlər və s. sahələrində məsləhətləşmələr aparılmasına dair imzalanmış “2004-2005-ci illər Məsləhətləşmələr Proqramı”nı hesab etmək olar. Həmin ildə V.Putinin Türkiyəyə rəsmi səfərindən sonra münasibətlər daha da yaxşılaşdırılmışdır. O zamandan etibarən, iki ölkə arasında tez-tez yüksək səviyyədə görüşlərlə yanaşı, ildə iki dəfə nazirlər səviyyəsində görüşlər və fikir mübadilələri aparılır. Bu görüşlər Türkiyə və Rusiyanın bütün sahələrdə, xüsusilə də siyasi sahədə münasibətlərinin inkişafına, mövcud problemlərin həllinə və regional və beynəlxalq arenada baş verən hadisələrə dair fikir mübadiləsinə və razılaşmalara böyük təsir göstərir.

Bu münasibətlərin inkişafının nəticəsində 2007-ci il Türkiyədə “Rusiya ili”, 2008-ci il isə Rusiyada “Türkiyə ili” kimi qeyd edilmişdir. Bu cür tədbirlər iki ölkə arasında siyasi münasibətlərin inkişafının göstəricisi olmaqla yanaşı, sosial, mədəni əlaqələrin daha da inkişafının zəruriliyini ortaya çıxardı.

2008-ci il Rusiya-Gürcüstan müharibəsindən sonra iki ölkə arasında münasibətlər daha da istiləşdi və intensiv şəkildə inkişaf etməyə başladı. Siyasi sahədə əməkdaşlıq digər sahədə əməkdaşlıqların inkişafına zəmin yaratdı.

2011-ci ildə 16 apreldən etibarən Türkiyə ilə Rusiya arasında viza rejimi aradan qaldırıldı. Bu məsələ iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafına mane olan əsas

problemlərdən biri hesab olunurdu. Viza məsələsi hətta iki ölkə arasında "psixoloji baryer" belə hesab edilirdi. Nəzərə alsaq ki, Türkiyədə və Rusiyada kifayət qədər Cənubi Qafqazdan və regionun digər ölkələrindən gəlmələr mövcuddur, bu problemin aşılması iki ölkənin ən böyük uğurlarından biri hesab edilir. 2010-cu ildə Rusiya prezidenti D. Medvedyevin Türkiyəyə rəsmi səfəri nəticəsində Türkiyə Cumhuriyyəti və Rusiya Federasiyası arasında "Yüksək Səviyyəli Əməkdaşlıq Şurası" yaradılmışdır. Şuranın yaradılmasında əsas məqsəd Türkiyə və Rusiya arasında münasibətlərin xarakterini və ana xətlərini müəyyən etmək, bütün sahələrdə, eləcə də beynəlxalq sülh, sabitlik və təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində hər iki ölkənin fəaliyyətini uyğunlaşdırmaqdır. Şuranın üçüncü toplantısı 3 dekabr 2012-ci il tarixində Rusiya prezidenti V. Putinin Türkiyə səfəri çərçivəsində təşkil olundu. Bu iclasda prezidentlər arasında regional məsələlər, maraqların uzlaşdırılması və iqtisadi əməkdaşlıq məsələləri müzakirə edildi.

İQTİSADI SAHƏDƏ ƏMƏKDAŞLIQ.

Türkiyə ilə Rusiya arasında əməkdaşlığın ən əsas sahəsi iqtisadi əməkdaşlıqdır. İki ölkə arasında diplomatik münasibətlər qurulandan bu günə qədər iqtisadi münasibətlərin hər gün daha da intensivləşdiyinin şahidi oluruq. Hazırda Rusiya Türkiyə üçün birinci, Rusiya üçün Türkiyə isə beşinci ticarət partnyorudur. İki ölkə arasında illik ticarətin həcmi 40 mln dollar təşkil edir. Yüksək Səviyyəli Əməkdaşlıq Şurasının sonuncu iclasında qısa zaman ərzində ticarətin 100 mld dollar həcminə çatdırılması razılaşıdırılıb. 2011-ci ildə Türkiyə Rusiyaya 6 mld dollar dəyərində mal ixrac etmişdir. Türkiyədən Rusiyaya ixrac edilən malların 20%-ni tekstil malları, 16%-ni sənaye məhsulları, 12%-ni kənd təsərrüfatı malları təşkil edir. Rusiyadan ixracın həcmi isə 24 mld dollar olmuşdur. Bunların böyük bir hissəsini enerji məhsulları təşkil edir. Hazırda, Rusiyada 150-ə yaxın türk inşaat şirkəti fəaliyyət göstərir. Bu günə qədər türk şirkətləri Rusiyada 1000-dən çox layihə reallaşdırıblar.

Türkiyə və Rusiya arasında enerji sahəsində əməkdaşlığı xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Belə ki, Türkiyə kənd enerji qaynaqlarına sahib olsa da, geosiyasi mövqeyi baxımından Avropaya gedən enerji xətləri üçün əlaqələndirici mərkəz rolunu oynamağa çox uyğundur. Nəzərə alsaq ki, Rusiya dünyada təbii qaz ixracına görə birinci, neft ixracına görə isə üçüncü yerdə dayanır, onun Avropanın enerji təhlükəsizliyində rolu aydındır. Rusiyanın Avropaya yönəlmiş enerji xətlərinin bir qisminin Qara dənizdən keçməsi bu ölkələri bir araya gətirən səbəblərdən biridir. Bu enerji xətləri Rusiya və Türkiyəni bir-birlərinə iqtisadi baxımdan yaxınlaşdırdığı kimi, onların bu enerji layihələrinin təhlükəsizliyinin təmin olunmasında birgə əməkdaşlığına da təsir göstərmişdir.

Digər bir amil ondan ibarətdir ki, Türkiyə tranzit ölkə olduğu kimi, etibarlı bazar kimi də Rusiyanın marağındadır. Neft və təbii qaz təminatında çatışmazlıqları olan Türkiyənin enerji sahəsində Rusiyanın dəstəyinə ehtiyacı vardır. Onu da qeyd edək ki, Türkiyə ixrac etdiyi təbii qazın 65%-ni məhz Rusiya vasitəsilə təmin edir. Son statistik göstəricilərə görə enerji üzrə Türkiyə Rusiya üçün Avropada ikinci, dünyada isə dördüncü böyük bazardır.

Deməli, enerji sahəsində əməkdaşlıq hər iki ölkəyə qarşılıqlı səmərə - həm iqtisadi, həm də geosiyasi üstünlük verir. Enerji sahəsində əməkdaşlıq öz növbəsində digər sahələrdə əməkdaşlığa da təsir göstərir.

İki ölkə arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın təməlini Trans-Qara dəniz qaz kəməri hesab etmək olar. Bu kəməri eyni zamanda Türkiyə ilə Rusiya arasında strateji müttəfiqliyin başlanğıcı hesab edilir. Mavi axın kimi tanınan qaz kəməri Rusiya qazının birbaşa Türkiyəyə ötürülməsini nəzərdə tutur. 1997-ci ildə razılaşıdırılan kəmərin 2002-ci ildə tikintisi başa çatmış və 2003-cü ildən etibarən istifadəyə verilmişdir. Ümumi dəyəri 3,2 mld dollara başa

gələn kəmərlə ildə 16 mld m³ qaz ötürmək iqtidarındadır. Mavi axın eyni zamanda dənizlə ötürülən ən dərin kəmərlə hesab edilir.

İki ölkə arasında son zamanlarda ən çox maraqla gözlənilən layihələrdən biri Samsun-Ceyhan enerji layihəsidir. Belə ki, bu layihə 2009-cu ildə Milanda İtaliya, Türkiyə və Rusiyanın hökumət başçıları arasında imzalanan razılıqla meydana gəlmişdi. Dəyəri təxminən 4 mld dollar həcmində hesablanan layihə Rusiyadan neftin Qara dəniz vasitəsilə Türkiyənin şimalındakı Samsun limanına və oradan da boru kəməri vasitəsilə cənubundakı Ceyhan limanına çatdırmağı nəzərdə tutur. Layihənin perspektivi böyükdür. Xüsusilə də Burqas-Alexandropolis layihəsinə alternativ göstərilən Samsun-Ceyhan layihəsi Rusiya neftini Bosfor və Dardanel boğazlarından yan keçməklə Aralıq dənizinə çatdırmağı nəzərdə tutur. Layihədə neftin boğazlardan yan keçməklə ötürülməsi nəqliyyat xərclərində xeyli güzəştə gətirib çıxaracaqdır. Layihəyə görə, kəmərlə vasitəsilə Avropaya ildə 60-70 mln ton neft ötürülməsi planlaşdırılır.

Birgə əməkdaşlığa nümunə ola biləcək digər bir layihə isə Cənub axını layihəsidir. 2007-ci ildə Romada İtaliyanın Eni şirkəti ilə Gazprom arasında memorandumun imzalanması ilə meydana çıxan bu layihə ildə 63 mld m³ rus qazının Avropaya ötürülməsini nəzərdə tutur. 2011-ci ilin dekabrında kəmərin Qara dənizdən keçən hissəsinin Türkiyə sularından keçməsi haqqında Türkiyə ilə Rusiya arasında razılıq əldə edildi. Bu layihə ilə həm Türkiyə, həm də Rusiya Avropanın enerji təhlükəsizliyində öz rollarını bir az daha artıracaqlar. Eyni zamanda layihənin reallaşmasında Bosfor boğazında enerji tankerlərinin nəqliyyatında yüngülləşmə yaradacağı ehtimalı böyükdür.

İki ölkə arasında əməkdaşlığın digər bir sahəsi nüvə enerjisi sahəsində əməkdaşlıqdır. Türkiyə nüvə sahəsində daha çox Rusiya ilə əməkdaşlıq etməkdə niyyətlidir. Bunun nəticəsidir ki, 2010-cu ildə Türkiyə heç bir tender elan etmədən Türkiyədə ilk nüvə zavodunun tikintisini Rusiyaya həvalə etdi. Rusiyanın dəstəyi ilə Türkiyənin Mersin əyalətində nüvə zavodunun tikintisinə 2013-cü ilin iyununda başlanması gözlənilir. 1200 megawatt gücündə 4 reaktorlu zavodun inşasının 2019-cu ildə bitməsi planlaşdırılır. Layihənin maliyyə dəyəri 20 mld dollar hesablanıb və onun maliyyələşməsini Rosatom öz üzərinə götürüb.

Türkiyə nüvə enerjisi sahəsində çox az təcrübəyə malik olduğuna görə bu nüvə əməkdaşlığı çərçivəsində mütəxəssis hazırlığı sahəsində də əməkdaşlıq edilir. Artıq, bu sahə üzrə 50 tələbə Rusiyada təhsil almaqdadır. 2012-2013-cü tədris ili üzrə daha 75 tələbənin Rusiyaya mütəxəssis hazırlığına göndərilməsi nəzərdə tutulub. Ümumilikdə Türkiyə 600 tələbənə nüvə enerjisi üzrə təhsil alması üçün Rusiyaya göndərməyi planlaşdırır.

Türkiyənin iki tərəfli və çoxtərəfli iqtisadi münasibətlərdə şəhərlərin önəminin artırılması siyasəti hər zaman uğurlu olmuşdur. Bu siyasət nəinki daxili siyasətin və iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərir, eləcə də ona regionda münasibətlərin koordinasiya mərkəzinə çevrilmə imkanı verir. Belə ki, Türkiyənin Balkanlarla münasibətlərində Ədirne, Suriya və İrakla münasibətlərində Şanlıurfa, Diyarbəkir və Qaziantep, Qafqazla münasibətlərində Qars, Van, Ərzurum, Rusiya ilə münasibətlərində Trabzon xüsusi rol oynayır. Bundan əlavə, Soçi üzərindən Rusiya ilə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məsələsi də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Şəhərlər siyasətinə sadəcə region dövlətləri ilə siyasətdə deyil, bütün prioritet dövlətlərlə münasibətlərdə, qlobal layihələrdə, ümumiyyətlə inkişafı əsas tutan bütün tədbirlərdə əhəmiyyət verilib. Çindən Londona qədər uzanacaq "İpək yolu dəmir yolu"nun tranzit limanlarından biri də Trabzon olacaqdır. Bu da Qara dəniz regionunun əhəmiyyətini bir az daha artıracaqdır.

Həm Rusiya, həm Türkiyə ikitərəfli iqtisadi əməkdaşlıqla yanaşı çoxtərəfli əməkdaşlığa da üstünlük verirlər. Çoxtərəfli əməkdaşlıq dedikdə, QİƏT çərçivəsində əməkdaşlıq xüsusi yer tutur. Məlum olduğu kimi, region dövlətlərinin iqtisadiyyatının gücləndirilməsi, onlar arasında iqtisadi əməkdaşlığın təmin edilməsi məqsədilə QİƏT çərçivəsində bir çox layihələr, proqramlar işlənilib hazırlanıb. Onların bir qismi reallaşmış, bir qismi isə hazırda həyata keçirilməkdədir.

Hazırda, Türkiyə və Rusiya QİƏT çərçivəsində reallaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edən və Qara dəniz regionu ölkələri arasında nəqliyyat şəbəkəsinin yaradılması üçün zəmin yaradılması, bununla bağlı Beynəlxalq qaydalara uyğunlaşdırılma, ekologiyanın mühafizəsi məqsədilə yaradılan “Qara dəniz ətrafı Nəqliyyat dəhlizi (Black sea Ring Corridor)” layihəsi, “Qara dəniz ətrafı Magistral yolu (Black sea Ring Highway)” layihəsi, magistral yolu və dəmir yolu üzərində yükü azaltmaq və dəniz nəqliyyatının əhəmiyyətini artırmaq məqsədilə “QİƏT çərçivəsində Dəniz nəqliyyatının inkişafı (Development of the Motorways of the Sea in the BSEC Region)” layihəsi, Qara dəniz Enerji Həlqəsi və s. bu kimi layihələr ətrafında sıx əməkdaşlıq edirlər.

Regionda telekommunikasiya sahəsində əməkdaşlıq da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, 1996-cı ildən bu yana “İTUR (İtaliya, Türkiyə, Ukrayna, Rusiya) Dənizaltı Fiberoptik kabel sistemi” vasitəsilə Türkiyə və Rusiya əməkdaşlığının daha bir sahəsi üzrə əlaqələrini uğurla inkişaf etdirirlər. Bu layihələrin reallaşması böyük ölçüdə region dövlətlərinin xoş niyyətlərindən və əlbəttə ki, xüsusilə də Rusiya və Türkiyənin əməkdaşlığından asılıdır.

Qeyd olunduğu kimi, Qara dəniz regionunun əhəmiyyəti hər gün bir az daha artır. Bu region uğrunda gedən mübarizə bir tərəfdən maraqlı dövlətləri əbədi rəqiblərə çevirirsə də, digər tərəfdən onları regionun rifahı uğrunda müttəfiq edir. Əlbəttə ki, Qara dəniz regionun ən əsas dövlətləri olaraq bu məsələdə Rusiya və Türkiyənin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Əlbəttə iki ölkənin münasibətlərinin inkişafına mane ola biləcək kifayət qədər problemlər, ziddiyyətlər mövcuddur. Lakin, buna baxmayaraq, həm Türkiyə, həm də Rusiya bu münasibətlərə strateji partnyor adlandırılıla biləcək qədər çox tövhə verirər.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. THE BLACK SEA REGION IN RUSSIA'S CURRENT FOREIGN POLICY PARADIGM, Irina Kobrinskaya, Institute of World Economy and International Relations, Moscow, December 2008
2. ЧЕРНОМОРСКИЙ РЕГИОН ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ ТУРЦИИ: РОССИЯ И ТУРЦИЯ НА ЧЕРНОМ МОРЕ (ЧМ), МОСКОВСКИЙ ЦЕНТР КАРНЕГИ, ДОКЛАД № 2010/2
3. Turkey, Russia at odds over Middle East, Caucasus, by AlakbarRaufoglu, 2012 <http://www.foreignpolicyjournal.com/2012/06/03/turkey-russia-at-odds-over-middle-east-caucasus/>
4. Turkey: Regional Events Pose Stress Test for Deepening Ties with Moscow. <http://www.eurasianet.org/node/65112>
5. Turkish-Russian Energy Rapprochement: What it means for Ukraine. A realistic look from within Turkey., Eşref Yalinkılıçlı. 2012 http://pasos.org/wp-content/uploads/2012/09/EF_17-18_2012_ENG.pdf

6. The Future of Nuclear Power in Emerging Markets: Turkey, 2012
<http://forumonenergy.com/2012/06/05/the-future-of-nuclear-power-in-emerging-markets-turkey/>
7. Rapor № 3, THE BLACKSEA İNTERNATİONAL, may, 2010.
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201258_3raportum.pdf
8. Turkey and Russia in the Black Sea Region: Dynamics of Cooperation and Conflict/Oktay F. Tanrisever, Middle East Technical University- Black Sea Discussion Paper Series -2012/1
9. Türkiye-Rusiya İlişkilerinde Karadeniz Faktörü/ Yrd. Doç. Dr. Fatih Özbay -2010
<http://www.bilgesam.org.tr/index.php?tuerkkiye-rusya-likilerinde-karadeniz-faktoeru>
10. Turkey and Russia in the Black Sea Region: Dynamics of Cooperation and Conflict/Oktay F. Tanrisever, Middle East Technical University- Black Sea Discussion Paper Series -2012/1
11. Türkiye-Rusiya İlişkilerinde Karadeniz Faktörü/ Yrd. Doç. Dr. Fatih Özbay -2010
<http://www.bilgesam.org.tr/index.php?tuerkkiye-rusya-likilerinde-karadeniz-faktoeru>
12. Türkiye-Rusiya İlişkileri: Vizesiz Dönem Başlıyor, Yrd. Doç. Dr. Fatih Özbay, 2011
http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1009:turkiye-rusya-iliskileri-vizesiz-donem-basliyor&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136
13. Davutoğlu: Türkiye-Rusiya ilişkileri altın çağını yaşıyor/2012
<http://haberrus.com/politics/2012/06/10/davutoglu-turkiye-rusya-iliskileri-altin-cagini-yasiyor.html>

АЙГЮН МУСАЕВА

Сотрудник факультета международных отношений и экономики

ЧЕРНОМОРСКИЙ РЕГИОН В ОТНОШЕНИЯХ ТУРЦИИ И РОССИИ

После распада СССР Турция освободилась от того ощущения стратегического одиночества, которое в свое время стало главным мотивом ее вступления в НАТО. Исчез и фактор соседства с «враждебным окружением», который существовал ранее. Это было обусловлено двумя причинами. Во-первых, распалась Организация Варшавского договора.

Турция начала выстраивать отношения с бывшими участниками этого альянса на основе двусторонних соглашений, направленных на достижение взаимной выгоды сторон. Во-вторых, образование новых независимых государств, Украины и Грузии, способствовало укреплению их отношений с Турцией, особенно на фоне сохранявшихся политических разногласий с Россией. К тому же в 90-е годы XX века в политических кругах Турции

полагали, что Россия не является устойчивым государством. Ее может ожидать дезинтеграция по образцу бывшего Советского Союза, которая затронет и причерноморские территории страны. Эта точка зрения отражалась на турецком восприятии регионов Северного Кавказа и сепаратизма в Чечне в частности. Не превращая это в предмет официальной государственной политики, Турция как минимум не препятствовала ряду своих общественно-политических организаций сотрудничать с сепаратистами, а также оказывать поддержку пантюркистским движениям в тюркоязычных регионах Северного Кавказа.

AYGUN MUSAYEVA
*Employee of the Department of the
International Relations*

BLACK SEA REGION IN TURKEY AND RUSSIA RELATIONS

Black Sea Region in Turkey and Russia relations -this policy brief suggests that it is the limitations of Turkey's bilateral cooperation with Russia that necessitate Ankara developing a clear vision for the Black Sea region which could harmonize its regional policies with those of Turkey's main Western strategic partners, namely the US, NATO and EU. This would in turn mean that its dependence on Russia could be counterbalanced with these Euro-Atlantic relations in the Black Sea region. In addition, Turkey could also counterbalance its dependence on Russia by promoting its relations with the other littoral states in the Black Sea. Last but not least, Turkey could revitalize the regional role of the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC) as a multilateral framework where its members, including Turkey and Russia, could develop multilateral as well as bilateral relations through the regional networks of cooperation in the Black Sea region.

Rəyşilər: t.e.d. P.Darabadi, t.e.d. M.Fətəliyev

Politologiya və Sosiologiya kafedrasının 29 may 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (prş №9)